

**Ігор КОЛЯДА. АТО: ІЛОВАЙСЬКА
НАСТУПАЛЬНА ОПЕРАЦІЯ —
ПЕРЕДУМОВИ, ХІД, НАСЛІДКИ
(6 серпня — 3 вересня 2014 року)**

**Ігор ХИЖНЯК. «КРЕМЛІВСЬКА»
ПІДСИСТЕМА ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА
ГЛОБАЛЬНИЙ СВІТОВИЙ ПОРЯДОК**

Ігор КОЛЯДА,

доктор історичних наук, професор,

Олександр Кириєнко, кандидат історичних наук, науковий співробітник

Інституту історії України НАН України

(м. Київ)

АТО: ІЛОВАЙСЬКА НАСТУПАЛЬНА ОПЕРАЦІЯ — ПЕРЕДУМОВИ, ХІД, НАСЛІДКИ (6 серпня — 3 вересня 2014 року)

Україна вже третій рік поспіль виборює своє право на свою державну незалежність у конфлікті на Сході України, який забрав життя тисяч українських воїнів, добровольців, мирних жителів. Складність цього конфлікту полягає у тому, що це фактично війна, але війна атипового, гібридного характеру. Правова і суспільно-політична ситуація на Сході України складається таким чином, що ні українська влада, ні, тим більше, міжнародна громадськість, не можуть офіційно проголосити збройне протистояння «українсько-російською війною». На лінії зіткнення протидіючих сил, зокрема весною-літом 2014 року, застосовувалися реактивна та важка артилерія, танки, інша важка техніка, проводилася широкомасштабні військові операції. Однією із таких військових операцій, що обернулася для Збройних Сил України невдачею та значними втратами, була Іловайська операція, яку ЗМІ, політики та громадськість охрестили як «Іловайський котел», «Іловайська трагедія». Значні людські втрати, помножені на розмноженні в мережі Інтернеті панічні настрої, голосіння про зраду командування, дезертирство наших підрозділів, що змінили бравурні події про успіх сил АТО та звільнення від «терористів», мали для країни не тільки військові, але й політичні наслідки. Нині в українському інформаційному просторі можна знайти багато свідчень учасників тих подій, сотні відеороликів,

спогадів, художніх романів, інформаційних сюжетів про військові події серпня — початку вересня 2014 року, однак бракує аналітичного поетапного висвітлення ситуації, що склалася на Донбасі в районі м. Іловайськ. Саме тому актуальним є висвітлення історії загострення суспільно-політичної обстановки на Сході України та військових дій у Секторі Д (АТО) з 6 серпня по 3 вересня 2014 року.

Особливістю історіографії проблеми, яку ми намагаємось висвітлити, є те, що багатонаявних праць не можна підвести під якусь єдину історіографічну концепцію. Адже виробленню такої має передувати поява фундаментальних праць, а головне — має пройти час необхідний дослідникам для осмислення подій та процесів, що відбувалися не так давно.

Для адекватного осмислення сучасних політичних та військових подій на Сході необхідно передусім вивчити наукову літературу методологічного характеру. До українських сходознавчих студій (мається на увазі вивчення соціокультурної, ментальної сторони Донбасу) українські призначенці почали звертатися відносно недавно, частіше все це було продиктоване загостреною ситуацією. Так, серед праць методологічного характеру, без яких не могла відбутися наша розвідка, варто виділити книгу Василя Ткаченка «Росія: ментальність агресора» [30]. Фактично, це є одна з перших спроб у вітчизняній

гумнітаристиці розкрити сутність «путінізму» «свої» не розуміють. Центральний мотив книги — виявлення агресивної сутності «путінізму», його соціальних та ідейних витоків, еволюції від ідеї європейського вибору до євразійства, плекання психотипу «совка» як соціального агента системи російської влади, дискредитація нового світового порядку [30].

Не меншою глибиною аналізу історичних та сучасних причин виникнення війни на Сході України відзначений науковий доробок запорозьких пошуковців Федора та Галини Турченків «Проект Новоросія (1764 — 2014)». Автори розглядають обставини появи в 1764 р. Російського імперського проекту «Новоросія» і спроби його реалізації царським режимом, Тимчасовим урядом 1917 р., радянською владою і сучасною Росією. В контексті цього проекту простежується 250-річна еволюція українсько-російських відносин. Наводяться історичні факти, статистичні і картографічні матеріали, характеризуються особливості і спільні риси політики різних російських режимів щодо України. Значна увага приділяється політиці радянського і сучасного російського режиму щодо Півдня і Сходу України, аналізуються витоки і особливості новітнього російсько-українського протистояння [31].

Про Новоросію, її історичні корені також пишуть і у РФ. Зокрема, російський історик Александр Шубін написав «Историю Новороссии» з позиції суто імперських поглядів. У його книзі дається російський погляд щодо Новоросії. Там або безпідставні оцінки, що не ґрунтуються на фактах, або ж відкрита фальсифікація [31].

Активно вивчають історію Донбасу, розвиток ментальності його населення в Інституті історії України. Вченим цієї установи навіть створена окрема серія видань — «Студії з історії Криму та Донбасу». У полі зору авторів — історичні витоки диспропорції і асиметрії у розвитку регіонів, глибинні причини незбігу політичних орієнтацій, ментальності та історичної пам'яті населення [32].

Видання, що вже вийшли друком, присвячені розгляду історії військово-господарського освоєння українцями території Степової України в XVI — XVIII ст., найбільш важливих напрямів індустріалізації Донбасу в XIX — на початку XX ст., етнонаціональної історії Донбасу XX ст., становленню і розвитку фінансово-промислового капіталу Донбасу у XXI ст. Такий підхід дає можливість вибудувати історію регіону з урахуванням прямих і опосередкованих, не обов'язково синхронних в часі, зовнішніх зв'язків і факторів тиску. На основі оригінальних та опублікованих джерел з архівосховищ України, Польщі, Росії та Туреччини, свідчень сучасників та наукової історичної літератури Тарас Чухліб у праці «Донеччина та Луганщина — козацькі землі України (XVI — XVIII ст.)» розкриває історію військово-господарського освоєння українцями від початку

1500-х і до кінця 1700-х рр. території сучасних Донеччини і Луганщини. Дослідження Олександра Доніка «З історії індустріального освоєння Донбасу (XIX — початок XX ст.)» присвячене розгляду найбільш важливих напрямів індустріального освоєння Донбасу в XIX — на початку XX ст., як дозволити йому набути вже тоді статусу головного промислового регіону в межах українських територій, а саме розвитку провідної вугільної галузі, формуванню потужних центрів вугледобування і металургії, появі густої залізничної мережі, та, як наслідок, багатьох урбаністичних промислових селищ, одним із взірців яких була Юзівка, з якої виріс сучасний Донецьк. У брошурі Руслана Пирога «Донбас у складі Української гетьманської держави (травень — листопад 1918 року)» висвітлюється короткий період перебування Донецького басейну у складі гетьманської держави Павла Скоропадського. Розкрита обумовленість становища краю Брестськими мирними угодами та прагматичними інтересами Центральних держав. Запровадженню у Донецькому басейні репресивного антиселянського режиму «чорної дошки» в період Голодомору-Геноциду 1932 — 1933 років в Україні присвячена праця Георгія Папакіна «Донбас на "чорній дошці": 1932 — 1933». В брошурі розкриті особливості запровадження жорстких санкцій проти місцевого селянського населення, створення умов, несумісних з життям, масштаби, конкретні адреси застосування репресій. Також показані наслідки господарювання комуністично-радянського режиму в донецькому селі на початку 1930-х років. Продовжує висвітлення проблеми в контексті економічної історії брошура Володимира Головка «Олигархи из города роз. Становление и развитие крупного капитала Донбасса (1991 — 2014 гг.)», яка містить опис історії фінансово-промислових груп, що сформувалися на Донбасі після 1991 р. Відтворений процес їх формування в контексті загальнонаціональних тенденцій розвитку великого капіталу в Україні. Проаналізований історичний шлях, які пройшли три знакові компанії регіону — Індустріальний союз Донбасса, Систем Кэпитал Менеджмент, МАКО. Окремо окреслена їх доля під час кризи 2014 р. Своєрідним проміжним підсумком дослідження проблеми на регіонально-історичному рівні серії стала брошура Ярослави Верменич «Донбас як порубіжний регіон: територіальний вимір», в якій історія і сучасний стан Донбасу представлені у територіальному контексті, крізь призму концептів регіоналізму, рубіжності, теорії погранич. Нетиповий, штучно сконструйований регіон розглядається як ареал складного переплетення різноспрямованих впливів, зумовлених наявністю невпорядкованого українсько-російського кордону, як зона підвищеної міграційної рухливості та своєрідного культурно-психологічного нарцисизму. Аналізуються витоки й прояви збройного конфлікту на Сході України, до якого привернута увага всього

світу. Культурологічний рівень серії передбачає аналіз етнонаціональної історії регіону, ментально-історичної регіональної самосвідомості, впливу соціокультурних факторів на формування ідентичності та культури пам'яті Донбасу. У брошурі Лариси Якубової «Етнонаціональна історія Донбасу: тенденції, суперечності, перспективи в світлі сучасного етапу українського націотворення» висвітлюється історія формування етнонаціонального складу українського Донбасу. На тлі поворотних віх політично історії нового і новітнього часу розкриваються не лише обставини колонізації краю та участь окремих етнічних груп у його господарському освоєнні, а й принципи, форми й суть процесів етнокультурної взаємодії, стратегій етнокультурного виживання та суперечності, які вони генерували. Проблемі полікультурного співіснування та міжетнічним відносинам грецького населення Приазов'я присвячена брошура Павла Усенка «Маріуполь: грецьке забарвлення українського Надазов'я (кінець XVIII — початок XX ст.)», яка містить цікаву мозаїку фактів масових переселень, місця і ролі непересічних особистостей в контексті налагодження системи міжетнічних відносин в регіоні [32].

Отже, наукові рефлексії щодо регіональної історії в сучасних умовах набувають дисциплінарних форм, і саме це дає підставу для оптимістичного висновку: регіональна історія має всі підстави для формування наукових засад сучасної концепції подальшого міжрегіонального співіснування в державі та створення оптимальної моделі регіональної структури країни в контексті неминучої реформи адміністративно-територіального устрою.

Переходячи від праць методологічного і фонового характеру до студій, що безпосередньо присвячені Іловайській трагедії, зазначимо: пройшло ще не достатньо часу, не всі джерела відкриті і доступні. Військові історики, яких в Україні немало і які носять погони, в силу різних причин не мають змоги провести та представити повномасштабні дослідження. Серед більшості аналітичних розвідок, що потрапляли до нас під час роботи над дипломним проектом, присутні лише виправдані реляції на дії Генерального штабу, військових командирів, обережні і цілком нейтральні висновки. У такій ситуації, коли історики ще не готові представити свої дослідження, військові історики зв'язані військовою таємницею та корпоративною етикою, опис подій під Іловайськом переносять на сторінки Інтернету користувачі соціальних мереж, блогери зокрема.

Серед дослідників, що висвітлювали та аналізували військові події під Іловайськом, слід назвати «військового історика» Ярослава Тинченка, журналістів Юрія Бутусова, Марину Данилюк [18], Олену Соколинську [23]. Їхні статті містять серйозний фактаж та доволі ґрунтовну аналітику.

Статті журналіста Ю. Бутусова, що в основному друкувалися на сторінках видань «Джеркало

тижня», «Цензор.Нет», характеризуються нами як достатньо інформативні та аналітичні. В той же час журналістському стилю Юрія Бутусова характерна гостра полемічність, жорстка критика в адресу керівництва держави та командування. Завдяки своєму авторитету та професійним якостям журналіст особисто побував у всіх гарячих точках Сходу України, спілкувався з рядовими солдатами, офіцерами, командуванням. В його доробку близько 5 — 7 статей присвячено Іловайську. Характеризуючи зміст цих статей, відмітимо зосередженість автора на висвітленні «героїки» саме українських воїнів, обхід увагою ситуацій, що показували українські підрозділи з не найкращого боку. Разом із цим, Іловайська трагедія розглядається у вузькому спектрі, без прив'язки до загальної ситуації на фронті, у Секторі Д та Б. Журналіст повністю покладає провину за провал наступальної операції, оточення та вихід із значними втратами на українське командування, зокрема, на В. Муженка [11—16].

Дещо інші підходи у Я. Тинченка. Будучи працівником Національного військового музею, беручи участь у пошукових експедиціях, він підходив до висвітлення обставин утворення Іловайського котла більш системно та у зв'язці із оцінкою всієї ситуації по зоні АТО. На рахунку Я. Тинченка близько 10 великих статей, що присвячені різним етапам та аспектам іловайської операції. Ярослав Тинченко дещо обережний у визначенні винуватців в тому, що значні українські сили потрапили в оточення. У деяких статтях він навіть виправдовує командування, апелює до об'єктивних воєнних чинників літа—осені 2014 року. Ці праці також характеризується увагою до деталей, скрупульозністю у висвітленні окремих боїв, втрат серед українських військових, увагою до «героїчних вчинків солдатів і офіцерів» [24—29].

Досить багато матеріалів про Іловайський котел містяться на російських та сепаратистських сайтах. Всі вони подають необ'єктивні дані про втрати українських військ та в абсолютній більшості є пропагандистськими матеріалами.

У сучасному інформаційному просторі є також значна кількість журналістських документальних фільмів про Іловайський котел, але їх зміст не виходить за рамки вивчених і описаних матеріалів названих вище авторів.

Загалом же можемо констатувати, що на даний час не вистачає саме цілісного відображення всіх подій і обставин, які відбувалися в зоні АТО та на російсько-українському кордоні літом—восени 2014 р.

Джерело, за образним висловом історика Робіна Колінґвуда, — це сировина, з якої виготовляють історію. Для будь-якого цілісного історичного дослідження необхідний певний масив джерел. Чим різноманітніший та достовірніший він буде, тим точнішим і фундаментальнішим буде саме дослідження. Минуле, наскільки воно взагалі

доступне істориків, актуалізується в його сприйнятті завдяки тому, що про нього є свідчення джерел, або, як їх називає Р.Колінгвуд, «авторитетів історика». Р.Колінгвуд порівнює процедуру історичного пізнання з судовим слідством: історик садить «авторитетів» на лаву свідків і перехресним допитуванням видобуває з них інформацію, якої ті не видавали у своїх попередніх свідченнях або тому, що не бажали видавати, або тому, що не володіли нею.

Специфічність нашої теми, а саме відсутність належного історичного часу для переосмислення, зумовила звернення до праці «Теперешнє, нація, пам'ять» французького історика П'єра Нора. Історик стверджував, що прискорення та глобалізація спричинили якісну зміну теперішнього, демократизували саму історію; остання більше не привілей історика. Теперішнє набуло історичного забарвлення; перш ніж критично переробляти, просіювати, його проживають безпосередньо як історію. Те, що вона не відповідатиме нормам історії майбутніх істориків, цілком очевидно. Історія в теперішньому не залежить від прийдешнього консенсусу істориків, глухого до глибин мас та їхнього повсякдення, занадто різного, непевного і мобільного, щоб служити вкоріненням у минуле. Така історія надається історикові ззовні, вона вже тут як даність, якій він вже ані пан, ані розпорядник. Природний наслідок такого перевертання: сучасна історія — це історія без істориків. Адже функція історика тріснула вниз і вгору, вона розчакхнута між журналістикою й антропологією.

В історії теперішнього журналіст багато в чому замінив історика. Історик вибудовує свій об'єкт і тим самим перекидає його в минуле, дає події право на існування, скасовує її пережиту очевидність, щоб виявити (або не виявити) її в мережі осмисленого викладу, який він сам розробляє. Однак сучасна історія нав'язується такою, якою її миттєво передає журналіст. Історія висловлюється, проектується, пишеться; вона — продукт мас-медій, але відразу дістає відбиток клейма пам'яттєвого; вона пронизана історичним виміром ще до того, як вийдуть на яв її наслідки, навіть ще до того, як стане історією необробленою та сирою. Якщо серце сучасної історії десь і б'ється, то не в тиші архівів, а в гаморі редакційного офісу або в церемонній штюханні прес-конференції. Виробник історії, інформатор події, часто її очевидець, а невдовзі її оповідач, — як журналістові не стати природним істориком «злободенності», на що приречена лєвова частка сучасної історії? Тут він віднаходить одну з найдавніших функцій історика традиційних суспільств, хронікера демократії, аналітика переповнених інформацією суспільств, хронолога прискорених часів. Уже далеко відійшла епоха, коли в одній із перших редакційних статей Теофраст Рендо приписував «історії — оповідь про речі, що сталися, а газеті — лишень

чутки, що від них розходяться». Віднині газетярєві належить докладна оповідь про речі, що сталися, безпосередня історія, яку кожна подія тягне за собою і яка у фонтануванні перенасиченого подіями світу вже дістала прихильність і зацікавлення великої аудиторії [32].

Виявилось, що сучасна історія, навпаки, вгорі позбавляє інші гуманітарні науки більшої частини своїх функцій. Етнології відійшов аналіз так званих «примітивних» суспільств, соціології — аналіз наших розвинених суспільств, тим часом як економіст, географ та інші дослідники ділять чималеньке поле аналізу суспільств, що розвиваються. Те, що всередині своєї дисципліни всі зважають на історика, не заважає вилучати його як такого. Йому лишається саме тільки політикознавство, останній прихисток і перетворення давньої та виняткової уваги до політичної історії. Адже все сприяє тому, щоб вічно підтримувати традиційний союз між історією та політикою, скріплений добою позитивізму. Насамперед, це спадок позитивізму, який залишився долею так званих «дослідників нашого часу» і який вижив завдяки інституційним та ідеологічним бар'єрам, що ними сучасні суспільства огороджують дослідження. Державні архіви довго зберігають свої таємниці. Принагідного відкриття фонду достатньо для вибору напрямку дослідження та пожертви життя на певну тему. Правило видачі через 50 років, пом'якшене віднедавна для деяких сховищ завдяки зусиллям дослідників, надто часто прирікає сучасну історію на поливання за скарбами [32].

У нашій роботі ми досліджуємо теперішню історію, а отже основним джерелом для нас стають матеріали ЗМІ: інформаційні сюжети, репортажі, інтерв'ю з безпосередніми творцями/учасниками цієї історії. Матеріали іловайської трагедії були нам доступні тільки з відкритих джерел. Справжні накази командування, інша документація буде доступна історикам ще не скоро.

За специфікою теми нашого дослідження основну джерельну базу складають: 1) інформаційні зведення РНБО; 2) звіти ТСК ВРУ опубліковані у мережі Інтернет; 3) офіційні роз'яснення Генерального штабу, опубліковані на сайті Міністерства оборони; 4) інтерв'ю, спогади, матеріали прес-конференцій з командуванням АТО, комбатами добровольців; 5) відзняті на відео, опубліковані спогади та свідчення військовослужбовців, що брали участь у здійсненні Іловайської операції. Інформаційні зведення про події із зони АТО здійснює Інформаційно-аналітичний центр РНБО України (ІАЦ РНБО) — робочий орган Ради національної безпеки і оборони України, що створений відповідно до Указу Президента України № 398/2014 від 12 квітня 2014 року. Він має узагальнювати інформацію від силових відомств та подальше інформування громадськості про хід АТО й відбиття агресії [1].

Після Іловайської трагедії Верховна Рада України

створила для з'ясування обставин тимчасову слідчу комісію (ТСК) на чолі з А. Сенченком з «Батьківщини». 20 жовтня 2014 р. тимчасова слідча комісія Верховної Ради з розслідування обставин трагедії під Іловайськом заявила, що в цих подіях винен экс-міністр оборони Валерій Гелетей і начальник генштабу Віктор Муженко. Повний текст проміжного звіту ТСК з розслідування трагічних подій під Іловайськом вперше було опубліковано «Українською правдою» [4 — 6].

Аналіз бойових дій в районі Іловайська 24-29 серпня 2014 року був опублікований на сайті Міністерства оборони України 19 жовтня 2015 р. У вступній частині цього документу зазначалося: «Ще до початку захоплення Російською Федерацією та її найманцями території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, а також частини Донецької і Луганської областей, Україна зіткнулася з безпрецедентним інформаційним впливом з боку країни-агресора. Масштаби брехні і інсинуацій стали вражаючими навіть для фахівців з провідних країн світу, які мають великий досвід у веденні інформаційної боротьби. Військовими експертами такий вплив розцінюється як елемент інформаційної війни, який, в першу чергу, має на меті дискредитацію військово-політичного керівництва країни і її збройних сил. Саме у такий спосіб кремлівські пропагандисти намагаються замаскувати збройну агресію Росії проти суверенної держави України під наші внутрішні проблеми.

Наші Збройні Сили зруйнували міф про непереможність російської армії. Антитерористична операція подарувала країні нових героїв — солдатів і офіцерів, що воюють на Сході».

Загострення суспільно-політичної ситуації на Донбасі у 2014 році

Ще на початку Української незалежності на Сході України і, зокрема, на Донбасі склалася особлива суспільно-політична та соціокультурна ситуація. Ми не будемо заглиблюватися в історію та розкривати історію процесу, як відбувалося формування населення регіону, як складалося його етнічне розмаїття, як професійна спрямованість відбивалася на культурному та інтелектуальному рівні населення. Але разом із цим слід відмітити, що проблема сепаратизму для Донбасу не нова. Питання відокремлення Донбасу всякий раз піднімалося місцевим владними елітами, коли політичний центр країни намагався обмежити чи взяти під контроль якісь ресурси регіону, нав'язати свою політичну волю. У 1900-і рр., у 2004 р. питання сепаратизму вже поставало досить гостро, але тоді центральні і регіональні еліти домовлялися між собою, залишаючи все як є. Місцеве населення, його добробут, культура та виховання було повністю віддане на відкуп місцевій владі. Центр особливо не

контролював, про що розповідають на уроках в школі, що пишуть в газетах, що показують по телевізору. Звичайно, місцева, здебільшого криміналізована, донбаська еліта ніяких ілюзій щодо спільного політичного майбутнього з Росією, культурної єдності з «руським миром» не сповідувала, це була лише маніпуляція народними масами, настрої яких було доцільно використовувати та мобілізувати на парламентські чи президентські вибори гаслами про статус російської мови як другої державної, «дружби з Росією», постійно експлуатувався міф про «братні народи», «кровожерливих бандерівців із Заходу України», «западенців нероб». Якщо глянути на результати виборів до парламенту та місцевих органів влади, то абсолютну більшість набирали партії і кандидати, що йшли на вибори із наведеними вище гаслами. Про необхідність постійно тримати в своєму ідеологічному полі регіон Донбасу чітко розуміла Російська Федерація, бо поряд із газовою голкою, це була болюча точка України, натиснувши на яку, можна було впливати на політичне курівництво країни, незважаючи на задекларовані ним раніше кольори. Так чи інакше, але протягом 25 років на Донбасі цілеспрямованою політикою сусідньої держави, частково місцевих еліт, а більше через неухвагу центральної влади до гуманітарної політики в регіоні сформувалася окрема «псевдоідентичність».

Сучасний політтехнолог В.Кравченко зазначає, що в першу чергу мова йде про так звану регіональну ідентичність, — щось на зразок грецького уявлення про патрію, де поліс Спарта був справжньою батьківщиною спартанців, а не в цілому Греція (чи хоча б Пелопоннес або Лаконія). Більшість мешканців Донецька не вважають себе українцями чи росіянами, вони вважають себе «доннетчанами». Така локалізована ідентичність немає нічого спільного з глибокою історією регіону, але напряду пов'язана економічними міфами та міграцією населення у радянський період (переважно у 1930 С 1960 рр.). Більшість населення Донбасу — переселенці, які не мали вже через два покоління чіткого уявлення про їх справжнє коріння та батьківщину. Тому вони вважали своєю батьківщиною — Радянський Союз, який забезпечував їх житлом, заробітною платнею та соціальним пакетом. «Советізація» свідомості тривала протягом існування Радянського Союзу, а із втратою його — вони втратили свою Батьківщину. Переважна маса цих громадян соціально належала до колись провідної, з комуністичної ідеологемі, верстви радянського суспільства — робітничого класу. У радянській економічній моделі такі робітничі професії, як шахтарі та металурги, були найбільш оплачуваними та шанованими у професіях. Враз втрапивши все за часів болісного переходу України до ринкової економіки — статус та зарплатню — ці люди поступово почали «люмпенізуватись». Ці обмануті в своїх очікуваннях громадяни становлять більшість

населення Донбасу. Звідси йде коріння романтизації радянської доби, неприйняття європейського вектору розвитку та ворожого ставлення до Заходу [30].

Про що ж думали «власність» регіону? На це питання влучно відповів історик Ф. Турченко у книжці «Проект Новоросія». Так, він зазначає, що олігархи України, особливо її південно-східного регіону, мали і мають віддалене уявлення про національні інтереси України, її історію, культуру, традиції. Їх політичні орієнтири диктуються економічними інтересами, які, у свою чергу, пов'язані зі специфікою структури промисловості південно-східних областей України, що була традиційно зорієнтована на Росію, зокрема її військово-промисловий комплекс. До того ж, значну частину іноземних інвестицій в цей регіон складає російський капітал. У цьому контексті проект «Новоросія» під гаслом захисту росіян можна розглядати як прагнення за будь-яку ціну матеріалізувати бізнес-інтереси російських бізнесових груп оборонних галузей, прив'язаних до українські підприємств-постачальників. Таким чином, олігархи південно-східної України приросли родовою пуповиною до Росії. Звідси їх прагнення «прив'язати» через підконтрольні органи влади і своїх виборців до Росії всю Україну. Не випадково південно-східні області України завжди були електоральною базою проросійських партій, зокрема Партії регіонів і комуністів [30].

Олігархічна модель економіки і підпорядкованих їй державних структур законсервувала радянську меморіально-культурну спадщину, блокувала процес національно-культурного відродження, впровадження української мови в освіту та інші сфери життя. Створювалася парадоксальна ситуація: в південно-східних областях, які найбільше капіталізувалися і перебували під безроздільним контролем олігархів, були збережені всі радянські пам'ятники, назви вулиць, промислових об'єктів, що консервували в історичній пам'яті Радянський союз і комуністичну епоху. Більше того, з'являлися меморіальні дошки, які увічнюють пам'ять місцевих керівників радянської доби, чи жертв бандерівського терору з Донбасу. У той же час не було здійснено жодного помітного меморіального заходу, який би щоденно нагадував жителям регіону про «боротьбу українського народу за незалежність», про участь в ній земляків — донетчан, харків'ян, чи одеситів. Згадаймо, який галас здійнявся в Донецьку, коли там виступили з ініціативою присвоїти місцевому національному університету імені Василя Стуса [30].

У 2014 р. у контексті подій «Революції гідності», ідея відокремлення південно-східних областей від України отримали нове дихання. У розпал подій на Донбасі у лютому — березні 2014 року з і сторони РФ був запущений проект «Новоросія». Проект російських спецслужб «Новоросія» розроблявся давно. «Ідеологічним батьком» цього проекту

можна вважати сумнозвісного Олександра Дугіна. Ще літ півтора десятка тому цей теоретик почав просторікувати про штучність України як державного утворення, і про те, що ця держава мусить розпастися. При цьому він говорив, що південний схід України має стати окремим державним утворенням. Наші українські спецслужби на такі речі уваги не звертали. Захоплення Росією південно-східного регіону не лише б позбавило Україну важливих територій. Це фактично означало б крах її як держави (принаймні, в нинішньому вигляді). Окрім того, це давало б Росії можливість вирішення для неї низки геополітичних завдань — встановити контроль над більшою частиною акваторії Чорного моря, возз'єднатися з самопроголошеною Придністровською республікою, яка є ізольованим російським анклавом на південно-західній границі України, зрештою, наблизитись до кордонів деяких країн НАТО, передусім Румунії [31].

Однак, схоже, що не культурні, політичні чи навіть геополітичні чинники в «проекті Новоросія» відігравали головну роль. Надзвичайно важливим аспектом цього проекту був аспект економічний. По-перше, окремі райони південного сходу України багаті на корисні копалини. Так, у нинішній час донецьке вугілля не є рентабельне. Але ж тут є металічні руди, в т.ч. й уранові. Також є поклади важливих мінералів. Зрештою, на цій території є розвідані поклади сланцевого газу, а в українській частині акваторії Чорного моря — поклади нафти. По-друге, області південного сходу достатньо розвинуті у промисловому плані. Звісно, чимало промислових підприємств, які дісталися з часів СРСР, тут знищені. Але є й чимало тих, що працюють і дають їхнім власникам чималі доходи. До того ж, у Харкові, Донецьку, Дніпропетровську є оборонні підприємства, які потрібні Росії. Варто також відзначити, що саме такі області, як Дніпропетровська й Харківська, дають значну частину надходжень у державний бюджет України. Зрештою, дотаційні регіони південного сходу, передусім Кримська автономія, Донецька та Луганська області, якщо навести тут елементарний порядок і звузити сферу тіньового бізнесу, могли би значно збільшити відрахування в державний бюджет. Поки що на ресурсах цих областей паразитують місцеві князьки.

Є ще один чинник, який, здавалось би, не є суто економічним, але має безпосереднє відношення до економіки. Це — людський ресурс. Не таємниця, що нинішня Росія має чималі демографічні проблеми. Власне, кількість етнічних росіян не зростає країною. Натомість тут помітно збільшується неслов'янське населення. Це стосується мусульманських народів і китайців. Російські столичні міста — і Москва, і Петербург — все більше втрачають слов'янське обличчя. Трудова еміграція у великі міста Росії, на важливі промислові об'єкти Сибіру неслов'янського населення породжує конфлікти з росіянами на етно-

культурному ґрунті. Регульований потік трудової еміграції з південного сходу України в Росію міг би частково зняти цю проблему. Адже, в даному випадку, до Росії їхали б «майже свої» — російськомовні, православні, слов'яни. До того ж, як правило, достатньо освічені, з відносно прийнятною трудовою культурою [31].

Що це таке Новоросія, звідки її корені, де її територія, ніхто з потенційних реципієнтів (простого народу) не розумів, але піддався солодкій пропаганді про щасливе майбутнє нової держави у дружбі і партнерстві з Росією.

У квітні 2014 р. у мережі Facebook з'явилася карта з офісу КПУ у Києві, можливого поділу України на 5 частин (Республіка Крим, Донбаська республіка, Дніпровсько-Слобожанська республіка, Республіка Новоросія та Україна). Комуністи назвали цю подію провокацією, але подальші події в Українській державі дають привід для сумнівів. Отже, нафталіновий політичний проект «Новоросія» знову був витягнутий з шухляди. У квітні 2014 р. з'явилася інформація про те, що в Одесі створена «Народна республіка Новоросія» [31]. Було оголошено, що майбутнього з Україною у Новоросії немає, а Одеська Народна Республіка у складі Новоросії стане повноправним територіальним суб'єктом нової федеративної держави, абсолютно дружньої Росії. У травні 2014 р. один з лідерів донецьких сепаратистів заявив про створення партії «Новоросія» з головним офісом у Донецьку та розповів про плани провести установчий з'їзд партії. Колишній заступник голови фракції Партії регіонів у Верховній Раді О. Царьов, позбавлений депутатської недоторканності на початку червня 2014 р., повідомив про плани за допомогою місцевих референдумів створити «нову федеративну республіку Новоросія» на території 8 областей України — Харківської, Луганської, Донецької, Дніпропетровської, Запорізької, Миколаївської, Херсонської та Одеської [31].

Прихильником подібної політичної географії став і Президент Росії В. Путін. Він заявив: «Харків, Луганськ, Донецьк, Херсон, Миколаїв, Одеса не входили до складу України в царські часи. Це все території, передані у 1920-ті роки радянським урядом, а [російський] народ же там залишився». У травні 2014 р. в Донецьку представники самопроголошених Донецької та Луганської республік за участі представників Миколаєва, Одеси, Херсона, Дніпропетровська та Запоріжжя підписали документ про об'єднання цих республік у складі єдиної держави — Новоросії. Передбачалося, що проходитиме це за тим самим сценарієм, що в Донецькій і Луганській областях — через референдуми [1]. Плани створення незалежного від України утворення під назвою Новоросія з наступним його включенням до Російської Федерації викликало міжнародну кризу. Заговорили про «гібридну війну» Росії проти України та про

російський реванш в Європі, спробу відновлення Російської імперії в новому вигляді і включення у сферу її впливу країн Центрально-Східної Європи. Як реакція на цю небезпеку, країни НАТО посилили свою військову присутність в Румунії, Польщі, Прибалтиці, Чорному і Балтійському морях [1].

Розхитати ситуацію вдалося лише на Донбасі. Безперечно, не останню роль тут зіграло «донбаське коріння» Януковича, його зв'язки в цьому регіоні. Багато хто тут і далі узгоджував свої дії з «батьою» після того, як той утік до Росії. Але, схоже, головну роль у розхитуванні ситуації в цьому регіоні відіграли місцеві еліти. Вони не лише по-хихацьки використовували ресурси, а й паразитували на дотаціях, які «вибивали» в Києва. При цьому згадані еліти, використовуючи чималі фінансові ресурси, протягом тривалого часу культивували в свідомості людей «донбаську окремішність», протиставляли цей регіон Києву. Підтримуючи сепаратистські акції, «господарі Донбасу», очевидно, прагнули шантажувати Київ і завдяки цьому зберегти свої привілеї, а то й примножити їх. Водночас вони вели переговори з росіянами, сподіваючись отримати від них гарантії безпеки для себе. До чого привело це сидіння на двох стільцях — бачимо зараз. Російські спецслужби просто використали їх. Запущені сюди не без підтримки місцевих еліт, «диверсійні групи з Росії» розв'язали війну. Донбаські еліти «переграли» самих себе. Вони сподівалися обдурити і Росію, і Київ, зіграти на їхньому протистоянні. А вийшло так, що самі пошилися в дурні. Донбаські еліти вже не контролюють ситуацію в своєму регіоні. У війні між Росією й Україною, яка зараз ведеться на Донбасі, вони виявилися «третім зайвим». За великим рахунком, вони вже не потрібні ні Києву, ні Москві [31].

Російські спецпризначенці — «відпускники» — кадрові військові, які перейшли українсько-російський кордон, також знали свою справу. Їм допомагали місцеві бойовики-«ополченці». Були виділені кошти, завезена зброя. Місцева влада перейшла на бік «сепарів», тож над Кримом і східною частиною Донбасу, включаючи Луганськ і Донецьк, прихильникам Росії вдалося встановити контроль, провести референдуми і проголосити Донецьку і Луганську народні республіки. Крим увійшов до складу Росії. В інших регіонах, де теж був запущений проект «Новоросія», цього не трапилося: сепаратисти зустріли опір. Ці драматичні події весни 2014 р. в Харкові, Одесі, Дніпропетровську, Миколаєві, Херсоні детально висвітлювалися в ЗМІ [31].

Таким чином, можемо констатувати, що сценарій дій по захопленню влади «проросійськими сепаратистами» був реалізований лише в частині Донецької та Луганської областей у більшій мірі через підтримку місцевого населення та місцевої еліти, що шукала своїх економічних вигод. Збройну складову захоплення влади ми проаналізуємо у наступному

підрозділі.

Загибель або поранення українських військово-вслужбовців викликають у нас біль і справедливу ненависть. Але навіть в праведному гніві нам потрібно єднатися в прагненні до перемоги над ворогом, вміти протистояти ворожій пропаганді і не втрачати тверезого погляду на події минулого [2].

Що ж до відеосюжетів в Інтернеті за покликами «Іловайська операція», «Іловайський котел», «Іловайська трагедія», впливає понад 1 тис. відео сюжетів [3].

Таким чином, джерельна база дослідження, яка складається в основному з відкритих інформаційних даних є достатньо репрезентативною, але у подальшому потребує розширення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Оперативні зведення, офіційні роз'яснення Генерального штабу Міністерства оборони:

1) Оперативна інформація Інформаційно-аналітичного центру РНБОУ // Режим доступу: <http://www.rnbo.gov.ua/>

2) Аналіз бойових дій в районі Іловайська після вторгнення російських військ 24-29 серпня 2014 року від Міністерства оборони України // Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/news/2015/10/19/analiz-illovausk--14354/>

3) Стилий опис подій від начштабу АТО В. Назарова // Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/ministry/zmi-pro-nas/2014/12/29/nachalnik-shtabu-ato-viktor-nazarov-shhob-tam-ne-kazali-lupilirosiyan-mi-duzhe-serjozno/>

2. Документи ТСК ВРУ

1) Проміжний звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування обставин трагічних подій, що призвели до загибелі та захоплення в полон бійців добровольчих батальйонів, а також Збройних сил України біля міста Іловайськ Донецької області // Режим доступу: <http://sockrainia.com/publikaciyi/11403/>

2) Іловайська трагедія. Повна версія звіту парламентської Слідчої комісії // <http://> // Режим доступу: <http://sockrainia.com/publikaciyi/11403/>

3) Іловайська трагедія. Звіт парламентської Тимчасової слідчої комісії, Главком.ua, 22 жовтня 2014 // Режим доступу: <http://glavcom.ua/articles/23466.html>

3. Інтерв'ю з командування, учасниками АТО

1) Муженко: 90% інформації, отриманої під час боїв за Іловайськ, були хибними30 ВЕРЕСНЯ 2015, 15:09 // РЕЖИМ ДОСТУПУ: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/09/30/7083164/>

2) Семен Семенченко про «Іловайський котел» (повне інтерв'ю) // YouTube // Режим доступу:

3) Герої, які загинули під Іловайськом. Реквієм за загиблими Героями // YouTube // Режим доступу

4) Бунякіна Д. Два місяці робили піар-кампанію на Дебальцеві, щоб укріпити рубежі добровольців, Радіо Свобода. 24 квітня 2015 / Дар'я Бунякіна // Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.mobi/a/26976116.html>

5) Бутусов Ю. Війна на виснаження / Юрій Бутусов // Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/podvig-i-tragediya-ilovayska-_.html

6) Бутусов Ю. Іловайськ. Роковини / Юрій Бутусов // Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/ilovaysk-rokovini-_.html

7) Бутусов Ю. Іловайськ. Фатальні рішення / Юрій Бутусов // Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/ilovaysk-fatalnirishennya-_.html

8) Бутусов Ю. Мисливці, що стали заручниками / Юрій Бутусов // Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/podvig-i-tragediya-ilovayska-_.html

9) Бутусов Ю. Подвиг і трагедія Іловайська / Юрій Бутусов // Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/podvig-i-tragediya-ilovayska-_.html

10) Бутусов Ю. У генералів немає трагедій. Чому блокуються суди щодо Іл-76 та Іловайська? / Юрій Бутусов // Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/u-generaliv-nemaye-tragediy-chomublokuyutsya-sudi-schodo-il-76-ta-ilovayska-_.html

11) Военная прокуратура Украины: в окружении под Іловайском виноват батальон «Прикарпатье» // ИТАР-ТАСС, 8.10.2014 // Режим доступу: <http://itar-tass.com/mezhdunarodnaya-panorama/1492690>

12) Данилюк М. «Санітар Во. одимир Донос про Іловайський котел», Українська правда. Життя, 1 жовтня 2014/ Марина Данилюк // Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/person/2014/10/1/181428/>

13) Іловайський «котел»: проигранная битва или война? // Deutsche Welle, 29.08.2014 // Режим доступу: <http://sputnyv.info/ru/news/rossiya-prodolzhaet-perebrayvat-svoi-voyska-na-donbass-i-v-prigranichnye-rayony-spisok>

14) Іловайськ. Крапки над І. // Режим доступу: <http://museum-ukraine.org.ua/?p=4984>

15) Микола Ляхович про загиблих під час штурму Іловайська 10 серпня 2014р // YouTube // Режим доступу: <http://museum-ukraine.org.ua/?p=4984>

16) Рихліцький В. 100 днів після Іловайська, Zaxid.net, 9 грудня, 2014 / Володимир Рихліцький // Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?100_dniv_pislya_ilovayska&objectId=1332985

17) Соколинська О. «Історія цієї війни. Іловайськ», День, № 31, 6 жовтня 2014 / Олена Соколинська // Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/istoriya-ciyei-viyni-ilovaysk>

18) Тинченко Я. «Іловайськ: цифри і факти» Український тиждень, № 45, 7 листопада 2014 / Ярослав Тинченко // Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/122995>

19) Тинченко Я. Серпень 2014 року. Іловайськ. Частина V. Вихід «південної» групи. Український тиждень, 15 вересня 2015 / Ярослав Тинченко // Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/146208>

20) Тинченко Я. Серпень 2014 року. Іловайськ. Частина IV. Чому і як виходила з оточення «північна» група генерала Руслана Хомчака Український тиждень, 3 вересня 2015 / Ярослав Тинченко // Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/144554>

21) Тинченко Я. Серпень 2014. Іловайськ. Частина III. Спроба деблокади «Іловайського котла», 27—28 серпня Український тиждень, 27 серпня 2015 / Ярослав Тинченко // Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/144115>

22) Тинченко Я. Серпень 2014-го. Іловайськ. Частина I. Невиправдні сподівання на перемогу Український тиждень, 23 серпня 2015 / Ярослав Тинченко // Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/144112>

23) Тинченко Я. Серпень 2014-го. Іловайськ. Частина II. Український тиждень, 25 серпня 2015 / Ярослав Тинченко // Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/144112>

24) Ткаченко В. Росія: ідентичність агресора. — К., 2016. — 216 с.

25) Турченко Ф. Проект «Новороссія»: 1764—2014. Ювілей на крові. 2-е изд. / Турченко Г., Турченко Ф. — Запорозьє, 2015. — 213 с.

26) <http://www.history.org.ua>

(Далі буде.)